

ТУРКИСТОН МАТБУОТИДА МАРҒИЛОН ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ВА МАДАНИЙ ҲАЁТИНИНГ БАЪЗИ МАСАЛАЛАРИ ТАЛҚИНИ (XIX аср охири – XX аср бошлари)

Ўрмонов Улугбек Адхамжонович

катта ўқитувчи, Фарғона давлат университети, Ўзбекистон, Фарғона ш.

Annotation: Ушбу мақолада 19-аср охири — 20-аср бошларида Марғилоннинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёти масалалари кўриб чиқилган. Аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш, туб аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш муаммоларига алоҳида тўхталиб ўтилган. Мақола Туркистонда чоп этилган даврий нашрлар материаллари асосида ёзилган бўлиб, манба сифатида кўриб чиқилаётган даврнинг турли йиллари бўйича “Фарғона вилояти шарҳлари” ҳақида маълумотлар келтирилган.

Keywords: Хайрия, вақф мулки, Туркестанские ведомости, сув, Марғилон, юқумли касалликлар, шифохона, бемор, матбуот, мактаб, мадараса.

КИРИШ

XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида Туркистонда чоп этилган газеталарнинг саҳифаларида Туркистоннинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий жараёнларни, шу жумладан Марғилондаги ушбу жараёнларни ёритувчи мақола ва хабарлар мавжуддир. Бу маълумотлар Марғилон тарихини ёритишдаги муҳим манба бўлиб хизмат қилади, чунки даврий матбуотда эълон қилинган материаллар муаллифлари воқеалар иштирокчиси ва гувоҳи бўлганлар бундан ташқари уларда ўша давр руҳияти сезилиб туради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Газета саҳифаларидаги маълумотлардан билиш мумкинки, ўша даврда Марғилоннинг бой одамлари камбағал ва бечораларга, ногиронларга ёрдам бериш учун турли хайрли ишларни амалга оширганлар. “Туркестанские ведомости” газетасига Марғилондан жўнатилган мухбир хабарида кўрсатилишича, 1899 йил 22 ноябрда “эски” Марғилонда маҳаллий аҳоли ногиронлари учун бошпана очилган [5: №87, 94]. Бу бошпанани очишда маҳаллий аҳоли катта ҳисса қўшган эди, бунинг учун улар томонидан турли тadbирлар амалга оширилган эди. Хусусан, 10 октябрда Хўжа Магиз кишлоғида хайрия тadbири ўтказилган ҳамда бу тadbирдан тушган маблағ бошпана ташкил этиш учун ишлатилган. Бу савоб ишни амалга оширишга ҳаракат қилган маҳаллий аҳоли томонидан ҳаммаси бўлиб 4692 руб. 57 коп. тўпланган. Бундан ташқари, улар томонидан бошпанани таъмирлаш учун яна 500 руб. берилган [5: №87, №94]. 50 нафар кишига мўлжалланган бу бошпана Худоёрхоннинг акаси Саид Мавлонбекка тегишли ерларда (Россия империяси босқинидан кейин ер ва давлат мулклари бошқарма тасарруфига ўтиб кетган) ташкил этилган. Марғилондаги бундай савобли ишларга яна бир бор тўхталиб ўтсак. Халққа меҳр-муруват кўрсатиш учун 1873 йилда ташкил этилган Шорахматулла эшон хонақоси номидаги қашшоқ ва ногиронлар бошпанаси тақдири ҳақида ҳам Марғилондан

мухбир хабар берган. Бу бошпана ўз масжидига ва мактабига эга бўлган ҳамда вақф мулкларидан келадиган маблағ ҳисобига яшаган. 1906 йилга келиб, меросхўрлардан бири бу вақф мулкидаги ўз улушини олиш мақсадида Қува халқ судига мурожаат қилган эди. Шорахматулла эшоннинг ўғли масжид мутавалийси вақф мулкани халқ суди кўриб чиқа олмаслигини бир неча бор таъкидланган [9: №21]. Мерос бўлиниб, ерлар сотиб юборилса бошпанада яшаётганлар аҳволи танг бўлиб қолар эди.

“Туркестанские ведомости” газетаси мухбирлари 36.645 нафар аҳолига эга бўлган [9: №21] “эски” Марғилон шаҳрида рўй бераётган воқеалар ҳақида ёзар экан, аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш масаласига ҳам тўхталган. Шундай хабарлардан бирида ёзилишича, шаҳар аҳолиси Шоҳимардонсойдан сув ичганлар, ҳовли ва масжидларда ҳовузларга сувлар тўлдириб қўйилган, ҳовуздаги сув узок туриб қолиши натижасида унда турли зарарли ҳашаротлар кўпайиб, ичишга яроқсиз бўлиб қолса-да, аҳоли тоза ичимлик суви етишмаганлиги туфайли шундай сувни ичишга мажбур бўлган. Ичимлик суви танқислиги масаласини ҳал қилиш мақсадида бир неча масжидлар ҳовлисида кудуклар казилиб, оз бўлса-да халқни сув билан таъминлашга муваффақ бўлинган [5: №61]. Лекин бундай тадбирлар аҳолини ичимлик суви билан таъминлаш муаммосини ҳал қила олмас эди. Бу эса ўз навбатида бошқа муаммоларни ҳам туғдирган, хусусан Марғилон халқи орасида турли юқумли касалликларнинг кенг тарқалишига олиб келган сабаблардан бири бўлган. 1892 йилда ҳақиқий офатга айланган вабо касалидан фақат “эски” Марғилон шаҳри аҳолисидан 483 нафар киши вафот этган, умуман Марғилон уездидан бу касалга гирифтор бўлган 1142 нафар кишининг ёстиғи куриган [11: №101].

Бундан ташқари Марғилонда оғир юқумли касалликлардан безгак, қизамиқ, бўғма ва чечак (оспа) касалликлари ҳам кўп учраган. Бу даврда аҳоли орасида чечакка қарши европача усулда эмлаш ишлари олиб борила бошланган. Россия имеприяси босқинига қадар ҳам Туркистонда махсус тайёрланган кишилар томонидан эмлаш ишлари олиб борилган. XIX асрнинг 90-йилларида Марғилон уездида 4 нафар европача усулда эмловчилар бўлиб, 1892 йилда улар томонидан 2007 киши чечак касалига қарши эмланган ҳамда бу эмловчилар маҳаллий аҳолининг ўзидан тайёрланган [2: 79-б].

Марғилон аҳолиси орасида кенг тарқалган касалликлардан бири буқоқ касали бўлиб, бу касаллик билан 1891 йилда “эски” Марғилон шаҳри аёллар ва болалар шифохонасига 663 нафар аёл ва 193 нафар болалар мурожаат қилишган [1: №86], агар шифохонага тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилмаган беморлар ҳам эътиборга олинса, бу ерда буқоқ ҳақиқатдан ҳам кенг тарқалганлигини тасаввур этиш мумкин.

“Эски” Марғилонда эркалар шифохонаси ҳамда аёллар ва болалар шифохонаси мавжуд бўлиб, халққа тиббий ёрдам кўрсатган. Туркистон ўлкасидаги шароитни ҳисобга олган ҳолда Тошкент, Самарқанд, Хўжанд, Андижон шаҳарларидаги каби “эски” Марғилонда ҳам 1886 йилда маҳаллий аёллар ва болалар амбулаторияси ташкил этилган. Бу шифохона давлат томонидан маблағ ажратилмаганлиги туфайли 1905 йилгача эски, таъмирга муҳтож бинода жойлашган, бир неча йиллик лойиҳа ишларидан сўнг 1905 йилда амбулатория учун янги бино курилган. Шифохонанинг ходимлари фақат аёллардан иборат бўлган, мудира олий маълумотли врач аёл бўлиб, айниқса бир неча йил мудира бўлиб хизмат қилган фон Зигерн Корн фаолиятини алоҳида таъкидлаб ўтиш керак, бу врач аёл маҳаллий аҳолининг ишончини қозониб халқ соғлигини сақлаш ишида жонбозлик кўрсатган. Мудирадан ташқари амбулаторияда 2 нафар фельдшер ҳамда таржимон хизмат қилган. Шифохонага тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилувчи беморларнинг сони йилдан йилга ошиб борган ва 1905 йилга келиб бир йил ичида 10000 нафар беморга тиббий ёрдам кўрсатилган [8: №55]. Тиббиёт ходимлари

факат амбулатория шароитида эмас, балки зарур вақтда беморнинг уйига ҳам ташриф буюришганлар. Марғилондаги аёллар ва болалар шифохонасининг йиллик ҳисоботи “Туркестанские ведомости” газетаси саҳифаларида чоп этилган ва кўпчилик эътиборига хавола қилинган [1: №82, 86, 90]. Бу ҳисоботларда тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганларнинг сони, қандай касалликларга чалингани, касаллик сабаблари ҳамда унинг олдини олиш чоралари кўрсатиб ўтилган. Ҳажм жиҳатдан катта бўлиб, газетанинг бир нечта сонларида ва бир неча саҳифаларида бериб борилган. Ҳисоботлардан маълум бўлишича, аҳоли орасида турли касалликлар кенг тарқалишининг асосий сабаблари уларнинг қашшоқлигидан, энг зарур озик-овқат маҳсулотларни истеъмол қилмаслигидан, тоза ичимлик суви етишмаслигидан, давлат томонидан тиббий соҳа учун керагича маблағ ажратмаслигидан, шунингдек аҳоли ўртасида тиббий маданият етарли даражада эмаслигидан келиб чиққан.

МАВЗУНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ

Шуни таъкидлаш жоизки, Марғилонда тиббий ёрдам кўрсатиш муассасалари ташкил этилган бўлса-да, тиббий ходимларнинг сони аҳолининг ҳамма қисмини қамраб олиш учун етарли бўлмаган. Масалан, “эски” Марғилон шаҳридаги эркаклар учун очилган шифохона мудури бир вақтнинг ўзида Марғилон уезди врачлари вазифасини ҳам бажарган. Уезд аҳолиси 300 минг киши бўлганлигини ҳамда улар 13210 квад. верст майдонда яшаганлигини ҳисобга олганда уезд врачининг беморларга тиббий ёрдам кўрсатишга умуман вақти қолмаганлигини тушуниш мумкин. Бунинг устига унинг зиммасига уезддаги суд - медицина эксперти ишларини ҳам амалга ошириш юклатилган. “Эски” Марғилондаги эркаклар шифохонасига эса камдан кам келган, бу шифохонада асосан 2 нафар фельдшер ёрдам сўраганларга тиббий хизмат кўрсатган. Марғилон шаҳридаги бундай ҳолатдан норози бўлган “Туркестанские ведомости” газетаси муҳбири 1902 йил 27 январь сониди таъкидлашча, шаҳар бошқармасининг бир нафар шаҳар врачлари тайинлашга моддий имкони бўлган ҳолда бу ишга маблағ ажратмаган [6: №8].

Шундай қилиб, XIX асрнинг охирида Марғилонда асрлар мобайнида халқ фойдаланиб келган шарқ табobati билан ёнма-ён европача услубдаги тиббий хизмат кўрсатиш муассасалари вужудга келган ва халққа тиббий ёрдам кўрсата бошлаган. Бундан ташқари, XX аср бошларида Марғилонда ҳам хусусий тиббий хизмат йўлга қўйила бошлаган, тиббиёт ходимлари газеталар орқали ўз хизматлари ҳақида эълонлар бериб борган. Бу эълонларда аҳолининг камбағал қисмига бепул хизмат кўрсатиш таъкидлаб ўтилган [10: №61].

XIX аср охири – XX аср бошларида Марғилон ижтимоий ҳаётидаги ўзгаришлардан бири бошқа шаҳарларга транспорт воситаларининг қўйилиши бўлган. 1906 йил 18 июндаги “Фергана” газетаси хабарига кўра, “эски” Марғилондан Наманган шаҳрига бориш учун дилижанс (йўловчи ва почта ташийдиган арава.) қатнаган ҳамда бу икки шаҳар орасидаги масофа 8 соатда босиб ўтилган.

Даврий матбуот саҳифаларида Марғилон ижтимоий ҳаётидаги масалалардан ташқари иқтисодий масалаларга, хусусан қишлоқ хўжалиги ва саноатга доир маълумотлар ҳам учраб туради. 1902 йил 10 февралдаги “Туркестанские ведомости” газетаси хабарига кўра, Марғилон уездининг Сурхтепа қишлоғида икки йил аввал Қори Саримсоқов томонидан ташкил этилган ёғ-мой ишлаб чиқариш корхонаси 1902 йил 20 январда янги техника асосида қайта жиҳозланган [6: №12]. Қайта жиҳозлаш учун “Столь и К” инглиз америка ширкатининг гидравлик пресси ва бошқа ускуналар Воронеж шаҳридан келтирилган бўлиб, уларнинг нархи 15000 рублни ташкил этган. Бу заводда 6 нафар киши хизмат қилган ва суткасига 300 пуд пахта уруғидан 25 - 30 пуд тоза пахта ёғи ишлаб чиқарилган.

XIX асрнинг охири – XX аср бошларида Марғилонда кечаётган маданий жараёнлар ҳам газета муҳбирлари эътиборидан четда қолмаган. Маориф соҳасидаги амалга оширилаётган

ишлар ҳақида тўхталар экан, “янги” Марғилонда ўғил болалар билим юрти, қизлар билим юрти ҳамда черков қошидаги қизлар учун очилган бошланғич мактабда болалар таълим олган бўлса, [8: №55] “эски” Марғилон шаҳрида 1 та рус-тузем мактаби ва мадрасаларда маҳаллий аҳоли болалари таълим олишган. Марғилон уездида 57 та мадраса, 19 та қорихона ва 434 та мактабхона мавжуд бўлган [3: 56-6].

Халққа ўз таъсирини ўтказишнинг йўлларида бири улар орасида рус тилини ёйиш эканлигини тушунган ҳукумат аъзолари ҳатто баъзи мадрасаларда ҳам рус тили дарсини киритишга муваффақ бўлган. Қуванинг Мадалихон мадрасасини бунга мисол қилиб келтириш мумкин [7: №12]. Албатта ҳукумат биринчи навбатда аҳолиси асосан руслардан иборат бўлган “янги” Марғилонни ривожлантиришга ва бу ерда маданият ўчоқларини ташкил этишга ҳаракат қилган. Шаҳар бошқармаси томонидан бу ерда кутубхона ташкил этилган бўлиб, йилига кутубхонани моддий таъминлаш мақсадида 1200 рубль ажратиб турилган [4]. Ундан ташқари, Туркистонга Россиянинг турли шаҳарларидан келган театр труппалари ва маданият ходимлари намойишлари “янги” Марғилонда ҳам ўз томошоларини кўрсатганлар. Ҳаттоки, “Фергана” газетаси саҳифаларида аҳоли сотиб олиши учун дунёга машҳур Беккер рояллари ва Сидт ҳамда Вегенер пиониолари реклама қилинган.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистонда чоп этилган даврий матбуот саҳифаларида Марғилонда рўй берган ижтимоий-иқтисодий ва маданий жараёнлар тўғрисидаги маълумотлар учраб туради, айниқса ижтимоий ҳаётдаги воқеалар иштирокчилари ҳамда гувоҳлари томонидан ёзилган қизиқарли маълумотлар Марғилон тарихини ёритишга хизмат қилади. Марғилон халқининг меҳр- мурувват кўрсатиш мақсадида амалга оширган ишлари ҳақидаги хабарлар эътиборга моликдир.

ХУЛОСА

Бундан ташқари, Марғилон маҳаллий аҳолисига тиббий ёрдам кўрсатиш масалалари даврий матбуотда ўз аксини топган. Матбуот материалларида аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишнинг европача усули кириб келганлиги эътироф этилади, бу соҳада амалга оширилган ишларнинг ютуқлари билан бирга камчиликлари ҳам кўрсатиб ўтилади. Марғилонда аёллар ва болалар шифохонасининг ташкил этилиши, унинг амалга оширган ишлари ютуқ сифатида кўрсатилса, тиббий хизмат кўрсатиш муассасалари ходимлари аҳолининг ҳамма қисмини қамраб олиш учун етарли эмаслиги камчилик деб ҳисобланган.

Манбалар ва адабиётлар:

1. Извлечение из отчета Маргеланской амбулаторной лечебницы для туземных женщин и детей за 1891 г. // Туркестанские ведомости. – 1893. – №82, 86, 90.
2. Обзор Ферганской области за 1897 г. – Нов. Маргелан, 1899. – 79 с
3. Обзор Ферганской области за 1898 г. – Нов. Маргелан. 1900. – 56 с
4. Самарканд. – 1905. – 8 январь.
5. Туркестанские ведомости. – 1899. – № 61, №87, №94.
6. Туркестанские ведомости. – 1902. – №8, №12
7. Туркестанские ведомости. – 1904. – №12
8. Туркестанские ведомости. – 1905. – № 55.
9. Туркестанские ведомости. – 1907. – № 21
10. Фергана. – 1906. – №61.
11. Холерная эпидемия в Туркестанском крае в 1892 г. // Туркестанские ведомости. – 1893. – №101.
12. Salieva, N., & Saliev, U. (2021). Women In Medicine-Gender Aspects. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(05), 292-295.

13. Sadikovna, S. N. (2021). The role of the family in the upbringing of young people. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(1), 1461-1466.
14. Салиева, Н. С. (2021). Педагогическая деятельность и педагогическое мастерство руководителя группы. *Молодой ученый*, (17), 292-294.
15. Ўрмонов, У. (2022). Вопросы борьбы с болезнями скота в Туркестане. (Конец XIX–начало XX). *Актуальные проблемы истории Узбекистана*, 1(1), 383-389.
16. Adhamjonovich, U. (2022, November). INFORMATION ON ANIMAL HUSBANDRY IN TURKESTAN (LATE XIX–EARLY XX CENTURIES). In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 2, pp. 89-95).
17. Adkhamjonovich, U. U. B. (2023). A Look at the Veterinary History of Turkestan in the Late 19th–Early 20th Centuries. *International Journal of Formal Education*, 2(5), 81-84.
18. Urmonov, U. (2021, June). Role Of Livestock And Livestock Products In Domestic And Foreign Trade Of The Ferghana Valley (Late Xix-Beginning Of Xx Century). In *Конференции*.
19. Urmonov, U. (2021). Role Of Livestock And Livestock Products In Domestic And Foreign Trade Of The Ferghana Valley (Late Xix-Beginning Of Xx Century): <https://doi.org/10.47100/Conferences.V1i1.1261>. In *Inresearch Support Center Conferences*.
20. Ahmedbekova, M. (2022). THE IMPORTANCE AND SIGNIFICANCE OF THE DEVELOPED ARTISTIC AND AESTHETIC CREATIVITY OF THE YOUNG GENERATION AND FINE ARTS IN SOCIETY. *Science and Innovation*, 1(8), 112-119.
21. Аҳмедбекова, М. К., & Дадаждонова, М. Ё. (2022). Мутахассисни Касбий Тайёрлаш Жараёнини Моделлаштириш. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 183-194.
22. Maxpuzakhon, A. (2022). Methods of Using Modern Pedagogical Technologies in Organizing Fine Arts Lessons. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(11), 268-271.
23. Mahpuza, A., & Rahmatjonzoda, A. (2022). THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS IN ELEMENTARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 213-217.
24. Zulfiya, B., Rakhmonali, S., Murodjon, K., & Makhpuzakhon, A. (2021). Drawing Tools And Design Elements In Geometric Drawing. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
25. Kaxxarovna, A. M., & Qizi, D. M. Y. (2022). EFFECTIVE ORGANIZATION OF CLASSROOM ACTIVITIES IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(6).
26. Ismoilxon o'g'li, E. O., Ergashevich, S. I., & Isroilovich, X. R. S. (2022). TOIFALANGAN OB'EKTLARDA AXBOROTNI HIMOYA QILISH TIZIMLARI VA VOSITALARI. *Journal of new century innovations*, 11(1), 100-109.
27. Igamberdiyev, H. Z., Sotvoldiev, H. I., & Mamirov, U. F. (2021). REGULAR ALGORITHMS FOR ADAPTIVE IDENTIFICATION OF LINEAR NON-STATIONARY SYSTEMS. *Chemical Technology, Control and Management*, 2021(6), 49-54.
28. Igamberdiyev, H. Z., Sotvoldiyev, H. I., & Mamirov, U. F. (2022, December). Stable control algorithms for non-stationary objects based on game methods. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2373, No. 7, p. 072048). IOP Publishing.
29. Yuldashev, K. T., Tillaboyev, A., & Komilov, A. (2020). XI Sotvoldiyev Transition photoelectric processes in a superfluid gas-discharge cell with semiconductor electrodes. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10.

30. Khurshidjon, Y., Azamjon, T., Abdullajon, K., & Xusniddin, S. (2020). Transition photoelectric processes in a superfluid gas-discharge cell with semiconductor electrodes. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 100-109.
31. Igamberdiev, H. Z., Yusupov, E. A., Sotvoldiev, H. I., & Azamxonov, B. S. (2019, August). Sustainable algorithms for the synthesis of a suboptimal dynamic object management system. In *International Conference on Theory and Application of Soft Computing, Computing with Words and Perceptions* (pp. 902-907). Cham: Springer International Publishing.
32. Tadzhiev, A. A., & Sotvoldiev, K. I. (2004). The connection of {beta}-boron crystal structure peculiarities with peculiarities of its electrical properties; Svyaz'osobennosti kristallicheskoj struktury {beta}-bora s osobennostyami ego ehlektricheskikh svoystv.
33. Karimova, G. Y. (2023). THE IMPORTANCE OF THE FORMATION OF CIVIC ENGAGEMENT AND SOCIAL ACTIVITY AMONG YOUNG PEOPLE. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 563-570.
34. Каримов, Ў., & Каримова, Г. (2021). Ахборот Оқими Ва Ахборот Маданиятининг Шаклланиш Тенденциялари. *Scientific progress*, 2(3), 743-750.
35. Rasulova, A., & Karimov, U. (2022). Socio-Pedagogical aspects of the formation of reading culture and skills. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(4), 114-118.
36. Abduraxmonova, M. M., & Turgunboyev, A. F. (2023). AHOLIGA SIFATLI IJTIMOIIY XIZMATLAR KO 'RSATISHDA JAMOATCHILIK FIKRIGA TAYANISH SAMARADORLIGI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(22), 192-200.
37. Боротов, А., & Каримова, Г. (2023). Конституция и законодательный акт. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, (1 (2)), 1-5.
38. Khusanov, S. (2022). Historiography of the problem of record keeping and archival affairs of the Khiva khanate in the XIX-early XX centuries. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(6), 93-98.
39. Khusanov, S. (2022). Khiva madrasahs. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(6), 107-111.
40. Khusanov, S. (2021). Qozikhona and religious rule in khiva khanate in the beginning of xix-xx centuries. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(12), 758-763.
41. Xusanovich, X. S. (2022). XIVA XONLIGIDA XIX-XX ASRNING BIRINCHI CHORAGIGA QADAR DAVRIDA ARXIV ISHI VA UNING O 'RGANILISHI. *Research Focus*, 1(3), 94-98.
42. Xusanov, S. (2023). KATTA FARG 'ONA KANALI QURILISHI TARIXIGA NAZAR (NOYOB ARXIV HUJJATLARI ASOSIDA). *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 16, 425-429.

